

SĂNĂTATEA ROMÂNILOR SUPUSĂ „GRAVITĂȚII EXCEPȚIONALE” A ÎNCERCĂRILOR RĂZBOIULUI (1916-1918)

Delia BĂLĂICAN

Résumé: L'accomplissement de l'idéal national d'unité constitue la raison pour laquelle la Roumanie est entrée dans la Première Guerre Mondiale, mais au prix d'énormes sacrifices. En Roumanie, pendant la Première Guerre Mondiale sont morts plus de civils que de militaires à cause des épidémies, surtout celle de typhus, transmis par les troupes étrangères en transit. Le responsable de la santé publique dans la capitale occupée par les Allemands a été nommé Victor Babes tandis qu'à l'assy le chef de tous les services médicaux était le docteur Ion Cantacuzino. Les efforts de celui-ci, soutenu par les membres de la Mission française ont donné résultats : jusqu'à l'été de l'année 1917, l'armée réorganisée et ses militaires guéris ont remporté la victoire sur les champs de bataille de Marasti, Marasesti et Oituz. A son tour, la reine Maria a coordonné toute l'activité charitable à l'appui des malades, aidée par les dames de la haute société de Roumanie et bénéficiant de l'aide internationale accordée par les Missions militaires française, américaine et britannique. A la fin de la guerre, au prix d'énormes sacrifices de vies humaines et de biens matériels, la Roumanie a vu réaliser son rêve d'unité nationale. A la base de l'analyse sont des documents des Archives nationales de la Roumanie, de la Bibliothèque de l'Académie roumaine, informations de la presse du temps, mémoires.

Mots-clé : Première Guerre Mondiale, santé publique, la reine Maria de Roumanie, Ion Cantacuzino, Victor Babes.

Tifosul – aprigul dușman din vremea Marelui Război

Perioada celor doi ani de participare a României la Primului Război Mondial (1916-1918) a exercitat o presiune puternică asupra clasei politice și

asupra elitelor armatei, însă experiența socială a fost teribilă¹, căci „spectacolul părea atrăgător, dar nimeni nu-și dădea seama de proporția dramei”². Realizarea Unirii provinciilor românești a fost idealul care a făcut să justifice întregul șir de sacrificii impuse de război.

Dacă în rândul militarilor români au fost înregistrați 350.000 de morți³, sacrificiul civililor s-a ridicat la 450.000⁴. Pentru reprezentarea statistică a dramei în rândul populației civile românești, amintim, spre comparație, că în bătălia de la Verdun (decembrie 1915 - decembrie 1916), considerată a fi una dintre bătăliile cele mai lungi și devastatoare ale istoriei, desfășurată între principalele puteri beligerante – Franța și Germania –, s-au înregistrat 714.231 de victime⁵.

Acest raport impropriu unei perioade de război a fost determinat de epidemiile răspândite în spațiul românesc. Constantin Argetoianu a subliniat această situație dramatică:

„Tifosul exantematic a fost adevăratul nostru vrăjmaș; cu el ne-am războit mai mult decât cu nemții – el ne-a răpus trei sferturi din cei 800.000 de oameni pe care i-am jertfit pentru realizarea unității noastre naționale. Crudă și inutilă jertfă care va rămâne de pomină și, să sperăm, de pildă generațiilor viitoare”⁶.

Unul dintre ofițerii Misiunii Militare Franceze în România, Marcel Fontaine, nota în *Jurnalul...* său despre această primejdie provocată de bolile contagioase:

¹ Oliver Compagnon et Pierre Purseigle, *Géographies de la mobilisation et territoires de la belligérance durant la Première Guerre mondiale*, în „Annales, Histoire, Sciences sociales”, 71 année, nr. 1, janvier-mars 2016, p. 41; 52.

² Alexandru Marghiloman, *Note Politice. 1897-1924*, vol. II. 1916-1917, București, Editura Institutului de Arte Grafice „Eminescu” S.A., 1927, p. 192, nota din 13 septembrie 1916.

³ Eftimie Antonescu, *Préface, Les Sacrifices Roumains pendant la guerre. Les victimes civiles*, Paris, Imprimerie M. Flinikowski, 216, Boulevard Raspail.

⁴ *Ibidem*.

⁵ <http://www.wereldoorlog1418.nl/battleverdun/slachtoffers.htm>

⁶ Constantin Argetoianu, *Pentru cei de mâine. Amintiri din vremea celor de ieri. August 1916-iunie 1917*, vol. II, Îngrijire de ediție, cuvânt înainte și note de Ion Ardeleanu, Editura Albatros, București 1993, p. 96.

„Vasăzică supraviețuisem marilor măceluri din Belgia, Champagne, Artois, Verdun, ca să sfârșesc prostește în patul meu din cauza a patru păduchi. Fiindcă nu găsisem mai mulți în lenjerie”⁷.

Epidemia de tifos exantematic a debutat în decembrie 1916; boala era puțin cunoscută la început de către medici; în registrele infirmeriilor regimentare se nota un număr tot mai mare de diagnostice de „gripă infecțioasă” sau de „stări tifice grave”; de fapt era vorba în acel moment de cazuri de tifos exantematic nediagnosticate. În a doua parte a lunii ianuarie 1917 epidemia a fost recunoscută oficial. În acel interval nicio măsură generalizată sau coordonată nu a fost luată și astfel virusul a avut posibilitatea să se manifeste cu o intensitate îngrozitoare de la începutul lunii februarie. Morbiditatea și mortalitatea au fost în creștere rapidă; ambele au atins punctul lor culminat în martie 1917, apoi au descrescut destul de repede, pentru a ajunge aproape la zero spre sfârșitul lunii mai. În iunie, epidemia a fost practic stinsă și au mai fost semnalate numai câteva cazuri izolate în iulie. Timp de șase luni, s-au semnalat sporadic câteva cazuri foarte rare, arătând însă că sursa virusului nu fusese încă epuizată. A existat o ușoară recrudescență, care a dispărut rapid, în iarna anului 1918, cu o mortalitate mică.

În București și în Valahia, germanii se concentraseră pe supravegherea strictă a propriilor trupe, neglijând populația civilă. Cazurile de tifos exantematic s-au împuținat în vara și toamna anului 1918. Numai în Basarabia, în unele cătune sărace, se mai înregistrau și în anul 1920 cazuri sporadice de boală⁸.

Rata mortalității a oscilat între 15-17%, din populație, atingând vârful de 30% în luna martie 1917, pentru a scădea până la dispariție în luna iunie 1917, însă în rândul medicilor a ajuns la un procent de la 41%⁹. Au murit de tifos 350 de medici, aproape 1 din 5 reprezentanți ai corpului medical român. Printre aceștia au fost și 4 medici francezi¹⁰.

⁷ Marcel Fontaine, *Jurnal de război. Misiune în România. Noiembrie 1916 – aprilie 1918*, cu fotografiile autorului. Introducere de Daniel Cain, traducere din franceză și postfață de Micaela Ghițescu, p. 108.

⁸ J. Cantacuzène, *L'épidémie de typhus exanthématique en Roumanie pendant la dernière guerre*, în „Bulletin de la Société de pathologie exotique”, 14 april 1920, tome 13, p. 269-272.

⁹ *Ibidem*, p. 272.

¹⁰ *Ibidem*, p. 274.

Pregătirile oficiale înaintea intrării în război

Deși autoritățile au întreprins măsuri legislative și administrative menite să prevină extinderea epidemiilor pe durata războiului, oamenii au fost nevoiți să găsească formule de supraviețuire, de multe ori pe cont propriu, pe fondul penuriei bunurilor de strictă necesitate: alimente, medicamente, lemne pentru foc.

Însă situația financiară a țării în general a devenit atât de dificilă, încât chiar funcționarea guvernului necesita în 1917 un credit extraordinar pe seama bugetului Cămarilor de Consiliu de Miniștri¹¹.

În condițiile intrării iminente a țării în război s-a trecut la organizarea Serviciului Sanitar al Armatei, prin Înaltul Decret nr. 708 care a sancționat și a promulgat Legea referitoare la Serviciul Sanitar al Armatei, din 11 martie 1915, act asumat de către regele Ferdinand I, la inițiativa lui Ion I. C. Brătianu, Președinte al Consiliului de Miniștri și ministru de Război¹².

Pentru aprovizionarea cu medicamente și materiale sanitare, în perioada neutralității (1914-1916), posibilitățile economice reduse ale țării au fost și mai mult diminuate prin închiderea diverselor rute comerciale din cauza războiului. Asociația Generală a Medicilor din Țară atrăgea atenția asupra scumpirii, lipsei sau fraudelor unor medicamente încă de la sfârșitul anului 1915 și începutul anului 1916¹³; la fel și Corpul Farmaciștilor din Iași semnala lipsa acută de medicamente înaintea începerii războiului, cu acuzația directă: „neprevăderea sau dezinteresarea organelor ce au menirea și puterea de a combate această lipsă”¹⁴.

S-au înregistrat lipsuri de personal prin mobilizarea medicilor și farmaciștilor,¹⁵ iar soluția înlocuirii acestora cu femei nu se putea aplica pe scară largă, deoarece numărul celor cu studii de specialitate nu era suficient. Locuitorii interveneau de multe ori pe lângă autorități ca farmaciștii să fie „mobilizați pe loc” pentru a nu fi pusă în pericol sănătatea publică¹⁶:

¹¹ ANR, Fond Președinția Consiliului de Miniștri, Jurnale, dos. 1/1917, f. 2.

¹² MO, nr. 276, Partea Oficială din 14/27 martie 1915, p. 12434-12439.

¹³ ANR, Fond Serviciul Sanitar, dos. 8/1916, f. 7.

¹⁴ Ibidem, Fond Serviciul Sanitar, dos. 7/1916, f. 189.

¹⁵ Ibidem, dos. 6/1916, 1/1917.

¹⁶ Ibidem, dos. 6/1916, f. 1, 39, 62; dos. 7/1916, f. 34, 35, 67, 170.

„De câteva zile circulă un zvon că în interesul apărării Țării n-ar fi departe timpul când armata va fi mobilizată, din această cauză publicul este îngrijorat în ceea ce privește procurarea medicamentelor de la Farmacie după recomandările medicale pentru diverse boli pe motiv că în localitate este numai o singură Farmacie a D-lui farmacist Botez Dumitru care n-are niciun asistent și fiind mobilizat și D-sa și ducându-se din localitate, suntem în cel mai mare pericol cu sănătatea și cu viața, căci la Farmacie nu va mai fi nimine care să ne servească nicio ordonanță și cum noi suntem depărtați de centruri mari unde sunt farmacii cu câte 50-80 kilometri, suferinzii vor trebui să moară cu zile din lipsă de medicamente”¹⁷.

Au existat încă de la începutul războiului voci care și-au exprimat îngrijorarea față de adevărata stare de fapt a României. Nadeja Știrbey, cumnata premierului Ion I.C. Brătianu, nota în *Jurnalul...* din 24 august 1916:

„Mi-a fost mereu teamă de război pentru noi, nu pentru că nu am încredere în trupele noastre, sunt sigură că sunt admirabile, dar cred că avem o conducere proastă, organizarea e jalnică, mi-e teamă de îngrijirile pe care le vom acorda răniților, vom fi copleșiți în curând, din cauza lipsei de doctori, de medicamente, de igienă, de hrană bună (...)”¹⁸.

Din nefericire previziunile Nadejei Știrbei aveau să fie confirmate mult prea repede. Mai mult decât atât, rapoartele întocmite după încheierea războiului și memoriile altor contemporani aveau să descrie pe larg problemele prefigurate.

Odată cu începerea războiului, „populația Capitalei (...) este expusă la cele mai grele încercări din cauza scumpirei atât de exagerat a alimentelor și lucrurilor de primă necesitate”¹⁹. Pentru apariția speculei responsabilitatea guvernanților nu poate fi trecută cu vederea:

„Dacă și farmaciile vor fi lăsate fără control, ca băcăniile, brutăriile și celelalte magazine, o să ajungem, Domnule Ministru, să murim cu zile, căci

¹⁷ Ibidem, 7/1916, f. 196, 11 august 1916, Târgul Ștefănești, Județul Botoșani.

¹⁸ Nadeja Știrbey, *Jurnal de Prințesă (1916-1919)*, București, Editura Istoria Artei, 2014, p. 15.

¹⁹ ANR, Fond Serviciul Sanitar, dos. 6/1916, f. 74, document intrat la Registratura Ministerului de Interne la 20 martie 1917.

alimente nu găsim decât cu mari greutate, iar de sănătate nu ne vom mai putea îngriji din cauza scumpirii peste măsură a medicamentelor.

Am dat pentru țară tot ce avem mai scump – copiii – care se găsesc pe fronturi, ne resemnăm și privăm de orice este de prisos și nu ne vine să credem că dumneavoastră veți tolera mai mult ca acaparatorii și speculatorii să trăiască nesupărați pe spinarea populațiunei atât de greu lovite de evenimente”²⁰.

Printr-un memoriu întocmit de farmaciștii de la Depozitul Central de Medicamente adresat Direcțiunii Generale a Serviciului Sanitar și Înalțului Guvernământ, se atrage atenția asupra necesității acordării asistenței și tratamentelor medicale gratuite „sărmanei noastre populațiuni rurale” din zona ocupată, ce reprezintă 75% dintre locuitori „care stau pe o treaptă culturală joasă și care în caz de boală caută refugiul la babe și buruienile lor și consultă un medic numai în cazul extrem și atunci dacă au la dispoziție medicul și medicamentele în mod cu totul gratuit”²¹.

1916-1918 – Sănătatea românilor supusă unor „încercări de o gravitate excepțională”, conform doctorului Ion Cantacuzino

Colecțiile de manuscrise ale Bibliotecii Academiei Române dețin un Raport inedit referitor la *Starea sanitară a României în timpul războiului* întocmit de către doctorul Ion Cantacuzino. După ocuparea Bucureștiului la 23 noiembrie/6 decembrie 1916 de trupele inamice²², pe perioada refugiului de la Iași, marcată de epidemia de tifos, dr. Ion Cantacuzino a fost numit șef al tuturor Serviciilor Sanitare, sub presiunea opiniei publice și a Misiunii Franceze²³. În urma experienței, doctorul Ion Cantacuzino a subliniat că sănătatea publică din România a fost supusă în timpul Marelui Război (1916-1918) unor „încercări de o gravitate excepțională”²⁴.

²⁰ Ibidem.

²¹ Ibidem, dos. 6/1916, f. 10.

²² Pia Alimăneșțianu, *Însemnări din timpul ocupației germane. 1916-1918*, București, Imprimeriile Independența, 1929, p. 5.

²³ Constantin Argetoianu, *op.cit.*, p. 100.

²⁴ BAR, Manuscrise, Arhiva dr. I. Cantacuzino, V, varia 3, „État sanitaire de la Roumanie pendant la guerre (1916 – 1918) par J. Cantacuzène”, f. 1.
Mulțumiri doamnei Ioana Duicu pentru descifrarea din limba franceză a acestui manuscris.

Condițiilor dezastruoase create de retragerea armatelor inamice, privațiunilor de tot felul, lipsei de hrană suferite de armată și de populația civilă, li s-au adăugat epidemii succesive sau simultane – holeră, tifos exantematic, febră recurentă, icter epidemic, variolă –, dintre care unele, precum febra recurentă, au înregistrat o rată de mortalitate necunoscută până la acel moment. Scorbutul a luat proporții neașteptate în armată, către sfârșitul campaniei²⁵.

Studiul stărilor morbide, care s-au succedat pe perioada războiului, a relevat un complex de cauze și de fenomene de natură patologică, economică și demografică, la care s-au adăugat condițiile speciale, precum fizionomia, ce diferă de altele, regăsite în circumstanțe analoge. Astfel, anumite boli, cum ar fi febra tifosului și febră recurentă, nu atinseseră până atunci populația României, în timp ce infecțiile de acest tip au fost observate în rândul rușilor²⁶, iar aceste boli sunt endemice și dobândesc rapid un caracter viral neobișnuit.

Deficitul alimentar a fost un concurent activ în timpul războiului și a conferit convalescenței acestor boli un accent de gravitate și o durată destul de anormală.

Istoria patologiilor Marelui Război din România nu poate să nu ia în calcul, indiferent de circumstanțele care le-au precedat sau de cele ce au însoțit evenimentele, campania românilor din Bulgaria spre sfârșitul războiului balcanic din vara anului 1913. Campania a fost marcată de febra recurentă, endemică în Peninsula Balcanică, necunoscută până în acea zi pe malul stâng al Dunării și introdusă apoi în România; de asemenea, malaria s-a răspândit în trei forme, difuzate pe teritoriul României; acestea au format, mai târziu, punctul de plecare al mării epidemii de febră recurentă care a decimat trupele române la sfârșitul anului 1916 și în timpul iernii din 1917. În Bulgaria, de asemenea, armata română a întâlnit holera, adusă în Peninsula Balcanică de trupele turcești²⁷.

Epidemia de holeră, din anul 1913, după ce a făcut rău românilor și a invadat malul stâng al Dunării, a fost oprită prin introducerea vaccinării. Astfel a fost dovedită marea eficiență a acestei metode. Experiența dobândită în timpul campaniei balcanice a impus vaccinarea preventivă împotriva holerei, practică în armata română în 1916, înainte de intrarea în campanie, precum și prin

²⁵ BAR, Manuscrise, Arhiva dr. I. Cantacuzino, *op.cit.*, f. 2.

²⁶ Ibidem, f. 3.

²⁷ Ibidem, f. 4.

extracția rapidă, la începutul războiului, a formelor de holeră care au început să se extindă pe teritoriul României²⁸.

Evaluarea evoluțiilor stării de sănătate sau demografice la sfârșitul războiului, comparativ cu starea de sănătate din România în anii precedenți intrării în campanie a recunoscut situația dezastruoasă, mai ales că multe epidemii (tifos exanthematos, variolă, febră tifoidă) au persistat și nu au fost eradicate decât după câțiva ani de efort continuu²⁹.

Aceleași probleme s-au resimțit și în București și teritoriile ocupate de armatele inamice germano-bulgaro-turce, la care s-a adăugat deznădejdea provocată de prezența militarilor străini, de repetatele rechiziții ale nemților și de agasantele raiduri ale zeppelinelor³⁰.

Victor Babeș – prizonier funcționar în Institutul de Bacteriologie de la București, nevoit să găsească soluții pentru prepararea vaccinurilor

La București, Victor Babeș a fost însărcinat încă din data de 16 noiembrie 1916³¹ cu acțiunea de combatere a epidemiilor și cu pregătirea serurilor și vaccinurilor pentru populația civilă și militară³². Primăria, ministerele, Marele Cartier General au declarat indispensabilă prezența doctorului Victor Babeș în București, la conducerea Institutul de Bacteriologie.

În Moldova fuseseră concentrate toate laboratoarele militare, precum și cele ale Facultății de Medicină din Iași și Institutul Antirabic din Iași³³.

²⁸ Ibidem, f. 5.

²⁹ Ibidem, f. 6.

³⁰ Alexandru Marghiloman, *Note Politice. 1897-1924*, vol. II. 1916-1917, București, Editura Institutului de Arte Grafice „Eminescu” S.A., 1927, p. 198, nota din 16 septembrie 1916: „Două nopți de-a rândul fără Zeppelin, eri și toată dimineața de astăzi niciun bombardament de avion. Aceasta e o noutate”.

³¹ Victor Babeș, *Memoriu asupra atitudinii prof. dr. V. Babeș în chestiunea națională și asupra activității Institutului de bacteriologie în timpul ocupațiunei germane (1916-1918), cu numeroase documente*, București, Institutul de Arte Grafice C. Sfetea, 1919, p. 37.

³² Ibidem, p. 19.

³³ Ibidem, p. 37.

Victor Babeș³⁴ s-a ocupat de prevenția epidemiilor, mai cu seamă cele de război, care reprezentau o amenințare cu ocazia trecerii prin țară a trupelor sârbe, bulgare și rusești. Împreună cu primarul capitalei E. Petrescu a aranjat stațiuni de control sanitar, de despăduchere, de dezinfecție și de observație. A pregătit cantități mari de vaccin, de ser, a organizat echipe sanitare pentru combaterea epidemiilor în rândul militarilor și pentru populația civilă din capitală și din provincie. În momentul intrării în capitală, armatele Puterilor Centrale au găsit o stare sanitară satisfăcătoare. La rândul lor, aceste armate aveau un număr mare de medici, igienişti, laboranți, funcționari, precum și multe laboratoare. Cu toate acestea, nu erau bine organizate pentru combaterea bolilor și mai cu seamă a epidemiilor introduse în București de trupele bulgare, turcești și ungare.

La puține zile după intrarea în București, germanii au ocupat și Institutul de Bacteriologie, după ce a luat legătura cu Serviciul Sanitar al orașului și cu Direcțiunea Generală, apoi cu dr. Cosma, locțiitorul medicului-șef³⁵.

Specialiștii Institutului au fost tratați ca prizonieri funcționari sub comanda germanilor, iar firmele, antetele și inscripțiile instituțiilor au fost înlocuite cu altele în limba germană³⁶. Institutul a fost pus sub supraveghere, ceea ce a dus în parte la paralizarea activității curente, la efectuarea de rechiziții fără dovadă de înstrăinare, cu toate protestele și împotrivirile conducătorului institutului.

Victor Babeș însuși a fost transformat în prizonier de război sub supravegherea poliției, neavând permisiunea de a comunica în scris sau verbal fără acordul Comendurei, iar în două rânduri a fost luat chiar ostatic. Însă după

³⁴ Victor Babeș, fiul unui „aprig luptător pentru cauza națională din Transilvania”, fondatorul bacteriologiei (în colaborare cu medicul francez Victor André Cornil), a fost chemat în țară în 1866 de Parlamentul României și de către ministrul Instrucțiunii, D. Sturdza, de la Universitatea din Budapesta, unde era cel mai tânăr profesor. S-a stabilit în țară în anul 1887. A fost membru al Academiei Române. A luptat pentru recunoașterea drepturilor românilor din Ungaria, astfel că în anul 1910, când Ungaria a organizat un mare Congres internațional de medicină, V. Babeș a avut curajul să ia inițiativa pentru o Românie liberă, protestând contra persecuțiilor românilor. Participarea la Congres a fost boicotată de către toți medicii din România, de cei de alte naționalități din Austro-Ungaria, la care s-au asociat medicii italieni și francezi, ca semn de indignare împotriva persecuțiilor îndreptate contra românilor din monarhia Austro-Ungară, cf. *op.cit.*, p. 3-7.

³⁵ *Ibidem*, p. 19, 22.

³⁶ *Ibidem*, p. 22.

12, respectiv 18 ore de închisoare la Văcărești, o mărturie favorabilă a directorului Închisorii și a constatării de către autoritățile medicale superioare a indispensabilității sale în combaterea epidemiilor și producerea tratamentului antirabic, a fost eliberat.

În cursul anului 1917 Institutul de Patologie și Bacteriologie a procedat la prepararea serului antidifteric, a vaccinului antitific și antiholeric și la aplicarea tratamentului antirabic pentru populația civilă și pentru prizonierii români din teritoriul ocupat. În noul context istoric, activitățile Institutului legate de domeniul învățământului au fost reduse. Rolul cel mai important al Institutului a fost acela de a asigura salubritatea publică. Subvențiile se datorau Ministerului de Interne. Activitatea științifică a continuat, în ciuda condițiilor dificile de lucru. Rezultatele cercetărilor asupra sănătății populației capitalei au fost transmise Administrației Militare. Au fost întocmite 6 rapoarte referitoare la combaterea extinderii tifosului exantematic, a febrei recurente, a difteriei³⁷. De fiecare dată Victor Babeș a comunicat, în cel mai scurt timp, rezultatele cercetărilor Academiei Române, în limba română. Specialiștii români rămași în institut, sub coordonarea doctorului Babeș, au fost nevoiți să găsească soluții noi pentru prepararea de mari cantități de vaccinuri, în condițiile insuficienței materialelor și aparaturii necesare. S-a reușit totuși realizarea unui ser eficient în stingerea focarelor de difterie din teritoriul ocupat³⁸.

Cu toate acestea, starea de încordare domina locuitorii Bucureștiului. Ion Bianu semnalează într-unul din *Caietele* sale inedite cu *Note politice* că în perioada septembrie-octombrie 1916 au fost încercări de a otrăvi populația capitalei și a țării cu bomboane otrăvite și prăjituri cu bacilul tific, fiind aruncate din aeroplanele germane. Ziarele încercau să dea sfaturi pentru evitarea efectelor unor astfel de atacuri biologice³⁹. Pia Alimăneșteanu a avut remarci dure referitoare la acest episod:

„Aceste bombe și bomboane otrăvite depuse la țară și prin orașe de supușii Kaiserului vor rămâne printre dovezile cele mai convingătoare de sentimentele monstruoase nutrite de înalta cultură în timpul războiului”⁴⁰.

³⁷ *Ibidem*, p. 27-31.

³⁸ *Ibidem*, p. 24.

³⁹ BAR, Manuscrise, *Arhiva Ion Bianu, V, varia 6, Note Politice*, nenumărat.

⁴⁰ Pia Alimăneșteanu, *op. cit.*, p. 30.

Iașiul pe timpul războiului

La Iași, pe perioada refugiului început din iarna anului 1916, cu o durată de doi ani, în condițiile de sărăcie cruntă și supraaglomerare, s-au înregistrat situații cu adevărat dramatice. Autoritățile au fost copleșite de gravitatea și multitudinea problemelor. Asigurarea salubrității orașului a fost cel mai dificil obiectiv de realizat. Competențele științifice, organizatorice și dedicația doctorului Ion Cantacuzino au fost decisive în găsirea de soluții și punerea lor în practică.

Redăm pentru ilustrarea acestui tablou sumbru câteva exemple selectate din documentele păstrate în Arhivele Naționale, Direcția Județeană Iași, Fondul Primăria Iași, din perioada 1917-1918:

Lipseau sursele necesare încălzirii saloanelor celor 300 de răniți aflați în Spitalul de la Școala Normală de Fete sau pentru prepararea hranei la Școala Notre Dame⁴¹; Directorul subzistenței de la Ministerul de Război era informat în 17 ianuarie 1917 despre situația dificilă de la Spitalul Galata, unde au fost tăiați pomii din curte pentru obținerea lemnului de foc și cum resursele de orice fel erau epuizate, bolnavii mureau „de frig și de foame”, nu li se puteau spăla și dezinfecta hainele⁴².

Ospiciul de infirmi a rămas în zilele lui ianuarie 1917 fără pâine timp de trei zile⁴³, la fel răniții din Spitalul de la Epitropia Așezămintelor Brâncovenești⁴⁴. La Spitalul Notre Dame de Sion se înregistra insuficiența laptelui⁴⁵. Aceleași lipsuri le-au avut de înfruntat cei 300 de bolnavi de la Spitalul Regional 425 Iași⁴⁶.

Zăpada încurca și ea mai rău încercările de ieșire la liman:

„În afară de oroarea exantematicului, iarna din 1917 s-a mai semnalat prin enorma cantitate de zăpadă ce a căzut (ultima la 9 martie, de un metru înălțime) și care a stânjenit mult mișcările noastre. De o curățire a zăpezii pe străzi și prin curți nu putea fi nici vorbă. (...) Circulația devenise foarte penibilă,

⁴¹ ANI, Fond Primăria Iași, Dosar 4/1917, f. 8, document intrat la Registratura Primăriei Iași în data de 18 ianuarie 1917.

⁴² Ibidem, f. 22.

⁴³ Ibidem, f. 16, 21 ianuarie 1917.

⁴⁴ Ibidem, f. 17, 8 ianuarie 1917.

⁴⁵ Ibidem, f. 45, februarie 1917.

⁴⁶ Ibidem, f. 99, martie-aprilie 1918.

oamenii alunecau și își frângeau picioarele sau brațele. La fiecare 4-5 case se semnala câte o fractură⁴⁷.

Trebuințele erau mari, se cereau spre restituire, după o lună de zile de așteptare, de exemplu, până și cele 6 care cu paie folosite în Piața Unirii unde se oficiase slujba de Bobotează. Era însă nevoie de paie pentru a fi înlocuite cele din saltelele răniților de la Spitalul Regional Nr. 425 din Iași⁴⁸.

Problema salubrității nici ordonanțele nu au putut să o rezolve⁴⁹. Poate că aceasta a fost cea mai mare provocare pentru administrația locală a Iașului: gestionarea deșeurilor. Primăria a fost asaltată de cereri privind ridicarea gunoaielor din curtea spitalelor⁵⁰, curățarea latrinelor⁵¹, adevărate focare de infecție, dăunătoare pentru sănătatea bolnavilor și pentru vecini⁵².

O atenționare ce conține ștampile din perioada 12 – 29 ianuarie 1917, a Serviciul controlului, contabilității, contencios și pensii din Ministerul de Război către Primăria Iași înregistrează refuzul Autorității comunale, oficiul de stare civilă de a permite înmormântarea cadavrelor provenite de la Spitalul militar „Regina Elisabeta”, cadavre rămase neîngropate în cimitir. Birocrația, iscată din lipsa de coordonare în aplicarea legislației militare cu cea civilă, duce la o „stare anarhică”⁵³. Serviciul tehnic al Primăriei a fost nevoit să se adapteze situațiilor de acest fel și a înaintat spre aprobare suma de 4999 lei, necesară pentru confecționarea unui car mortuar cu capacitatea de 6 sicrie⁵⁴. Moartea s-a dovedit mult prea hulpavă; bântuia pe străzi sau în saloanele de spitale. „Dar Cantacuzino intrase acolo unde nici medicii, nici sanitarii nu mai voiau să intre” și prin puterea exemplului și-a îmbărbătat personalul, ajutat și de medicii francezi, unii dintre ei dându-și chiar viața în lupta contra epidemiei.

„A trebuit tenacitatea, autoritatea și competența acestuia [doctorului Cantacuzino] ca să înfrângă în același timp și molima, și obstacolele ce-i

⁴⁷ Constantin Argetoianu, *op.cit.*, p.100-102.

⁴⁸ ANI, Fond Primăria Iași, Dosar 4/1917, f. 37.

⁴⁹ Ibidem, f. 98.

⁵⁰ Ibidem, f. 67, 97, 124, 147.

⁵¹ Ibidem, f. 93.

⁵² Ibidem, f. 97.

⁵³ Ibidem, f. 26, 26^v.

⁵⁴ Ibidem, f. 58, 30 ianuarie 1917.

puneau în cale lipsa de coordonare în acțiune, lipsă datorită numai incuriei guvernamentale”⁵⁵.

Constantin Argetoianu a subliniat că: „Opera lui Cantacuzino a fost pur și simplu miraculoasă. A știut să însuflețească o lume”⁵⁶.

Măsurile luate pentru eradicarea tifosului exantematic

Prima măsură în lupta cu tifosul a fost internarea obligatorie în spitalele militare sau militarizate a tuturor bolnavilor, militari sau civili, indiferent de vârstă sau sex. Apoi s-a trecut la monitorizarea populației rurale⁵⁷. Au fost luate măsuri de combatere și profilaxie pentru întreținerea igienei soldaților și civililor: s-au instalat dușuri pentru dezinfecția echipamentelor, toți oamenii erau minuțios despăduchiați de două ori pe săptămână, s-au dezinfectat așternuturile, zidurile și pardoselile caselor⁵⁸. Au fost organizate centre de izolare. Bordeiele săpate pentru adăpostirea trupelor au fost înlocuite cu barăci deoarece lipsa luminii, umiditatea, frigul ce persista în bordeie creau condiții propice extinderii bolii⁵⁹. O echipă de 150 de ingineri, condusă de ing. Răileanu, șeful Serviciului Construcții din MCG, a efectuat zi și noapte această muncă, până în luna martie 1917⁶⁰. În sate au fost construite cuptoare pentru deparazitarea efectelor⁶¹. Obiectele care puteau fi distruse de căldură erau scufundate în petrol, iar dacă lipsea, se folosea oțetul⁶². Măsurile conduse de către Ion Cantacuzino și-au dovedit eficacitatea întrucât epidemia a fost stinsă până în luna mai 1917⁶³. Rolul major al doctorului Ion Cantacuzino în gestionarea epidemiei de tifos, combinată cu cele de holera, febră recurentă, icter epidemic, variolă, prin organizarea măsurilor de sănătate și de igienă, a fost demonstrat de faptul că trupele române au avut puterea să reziste și câteva luni mai târziu să triumfe asupra dușmanilor, în celebrele victorii de la Mărăști –

⁵⁵ Constantin Argetoianu, *op.cit.*, p. 180.

⁵⁶ *Ibidem*, p. 100.

⁵⁷ J. Cantacuzène, *L'épidémie de typhus exanthématique en Roumanie pendant la dernière guerre*, în „Bulletin de la Société de pathologie exotique”, 14 avril 1920, tome 13, p. 277; <http://www.biusante.parisdescartes.fr/histmed/medica/page?bspex1920&p=283>.

⁵⁸ *Ibidem*, p. 283.

⁵⁹ *Ibidem*, p. 285, 286.

⁶⁰ *Ibidem*, p. 286.

⁶¹ *Ibidem*, p. 287.

⁶² *Ibidem*, p. 288.

⁶³ *Ibidem*, p. 290.

Mărășești – Oituz din iulie-august 1917, un adevărat Verdun românesc, permițând țării să păstreze teritoriile de dincolo de Siret⁶⁴.

Serviciul Sanitar Militar Român

Pe parcursul primei perioade a războiului s-au resimțit disfuncționalități ale Serviciului Sanitar Militar: insuficienta pregătire profesională a personalului inferior; excesul de material sanitar în proximitatea liniei frontului; masivitatea trăsurilor de ambulanță regimentară; evacuarea haotică a răniților; lipsa de legătură între medici și comandamentele de armată; instalarea necorespunzătoare a infirmeriilor de gară și de etapă, poziționate pe direcția principalelor culoare de evacuare; deficiențe de personal și de încadrare, inclusiv numirea pe criterii politice și clientelar în posturi-cheie; inexistența unor planuri prestabilite de exploatare din punct de vedere sanitar a teritoriului inamic ocupat, respectiv de evacuare a propriului teritoriu; cooperarea defectuoasă cu aliații (Rusia)⁶⁵.

În primăvara anului 1917, Comitetul de Asistență al Crucii Roșii din Paris a întocmit un memoriu pentru reorganizarea eficientă a serviciilor medicale românești, printr-o separare clară a competențelor între instituțiile de specialitate⁶⁶. Măsura a fost aplicată până la urmă prin numirea lui Ion Cantacuzino la conducerea tuturor instituțiilor medicale românești. Și Constantin Argetoianu a dezaprobat existența respectivelor structuri suprapuse: Direcțiunea Sanitară de la Marele Cartier General, condusă de dr. col. Vicol, apoi Direcția Serviciului Sanitar Civil, unde era responsabil dr. Sion și Direcția Generală a Sănătății Publice, sub îndrumarea dr. Cantacuzino⁶⁷.

În perioada 1917-1918 Serviciului Sanitar al armatei a fost reorganizat. Au fost create coloanele de brancardieri de rezervă și coloanele de împrospătare; echipele volante de chirurgi; folosirea efectivă a brancardelor și a automobilelor Ford, în operațiunile de evacuare a răniților⁶⁸.

⁶⁴ „Bulletin de l'Académie nationale de médecine”, A 98, SER 3, T111, Nr. 23, 26.06.1934, *Notice nécrologique sur M. Jean Cantacuzène (de Bucarest)*, associé étrangers par M. Tiffeneau, 884-904, apud <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k6288551d/f3.image.r=Notice%20n%C3%A9crologique%20sur%20M?rk=21459;2>.

⁶⁵ Leontin Stoica, *op.cit.*, p. 77-78.

⁶⁶ *Ibidem*, p. 86-88.

⁶⁷ Constantin Argetoianu, *op.cit.*, p. 180.

⁶⁸ Leontin Stoica, *op.cit.*, p. 77-78.

Solidaritate internă și internațională în lupta cu epidemiile

Implicarea Misiunii Militare Franceze, a Crucii Roșii Americane sau a Crucii Roșii Britanice, acțiunile caritabile organizate de femeile din înalta societate din București și Iași nu au putut să pună stavilă dramei populației civile, care a atins cote inimaginabile, din cauza sărăciei, în ultimă instanță, la care s-a adăugat, în unele cazuri, lipsa de viziune a autorităților, căci „la noi nu se fac lucrurile decât când ne strânge nevoia de gât”, după o zicală pe care o auzise repetată de prea multe ori Marcel Fontaine, membru al Misiunii Militare Franceze în România în perioada 1916-1918⁶⁹. „Situția bieteii mici României este chiar demnă de milă”⁷⁰, nota în decembrie 1917 același ofițer francez care aflase de la o infirmieră din Bârlad că:

„pentru populația civilă este foarte greu de trăit acum. Nu se găsește nimic de cumpărat. Ești silit să stai la coadă zile întregi la primărie ca să primești ceva: de exemplu, 20 de verze pe lună pentru o familie, nici o altă legumă. Nu se găsesc nici gaz, nici lumânări, nici lemne. Nimic. E sărăcie lucie”⁷¹.

Regina Maria coordonează acțiunile caritabile ale doamnelor din elita societății

Regina Maria a depus un efort susținut pentru încurajarea poporului său greu încercat „fiindcă atunci când se tem, oamenii au nevoie de un conducător”⁷². Și-a impus să fie puternică, deși era plină de durere, ca orice mamă care își pierde fiul, căci la 21 octombrie/3 noiembrie 1916, Mircea, cel mai mic dintre cei șase copii ai familiei regale, a murit răpus de boală⁷³.

„Puțin câte puțin, suferința cumplită din jurul meu a reușit totuși să mă îndepărteze de propria-mi amărăciune, mi-a insuflat dorința arzătoare și

⁶⁹ Marcel Fontaine, *op.cit.*, p. 335.

⁷⁰ *Ibidem*, p. 293.

⁷¹ *Ibidem*, p. 289.

⁷² Maria Regina României, *Jurnal de Război 1916-1917, precedat de însemnări din 1910-1916*, Traducere din engleză Anca Bărbulescu, Ediție îngrijită și prefață de Lucian Boia, București, Editura Humanitas, 2014, p. 222, însemnarea de la Bufta, din 7/20 noiembrie 1916.

⁷³ *Ibidem*, p. 199.

nestăvilă de a fi de folos poporului meu și prin el țării mele, într-un moment în care ultimul dram de speranță părea să ne fi părăsit”⁷⁴.

Atât la București cât și la Iași, Regina Maria a coordonat cu multă dăruire activitățile de îngrijire a răniților și bolnavilor, antrenând în această operă caritabilă doamnele din înalta societate. Maria Cantacuzino Enescu avea să-și noteze în *Jurnalul* său despre organizarea elitei feminine de către Regină:

„Ca să prevină un refuz din partea mea, Regina mă pusese în capul listei cu infirmierele sale, listă pe care figurau cele mai mari nume ale țării, câteva stele ale corpului diplomatic: lady Barclay, Doamna Blondel și fiica ei, Yvonne Cămărășescu, precum și majoritatea soțiilor de ofițeri: Eliza Brătianu, sora lui Barbu Știrbey și soția irezistibilului Ion Brătianu”⁷⁵.

Maria Cantacuzino-Enescu a condus la București Pavilionul 1 de la Spitalul Militar la începutul războiului, iar din luna noiembrie 1916, după ce s-a retras la Iași, a înființat Spitalul „Regina Elisabeta”, instalat la mănăstirea Galata, pentru care a primit sprijin de la Crucea Roșie anglo-americană⁷⁶. Dirigintă a Spitalului Regina Elisabeta, Maruca, așa cum este cunoscută Maria Cantacuzino-Enescu, a fost foarte bătaioasă în relația cu autoritățile pentru obținerea îmbunătățirii situației celor 250 de bolnavi. În 22 ianuarie 1917 era nevoie urgentă de o cisternă de țiței pentru punerea în funcțiune a caloriferului, singura sursă de căldură din spitalul aflat în frig de șase zile, iar Maruca apelează pe cale oficială pentru procurarea combustibilului:

„Credem, Domnule Ministru, că dacă s-a putut găsi țiței pentru reprezentațiile Teatrului național, cu atât mai mult se va găsi pentru răniți, care au nevoie de o bună îngrijire medicală, mai ales cei cu boli interne, contractate din cauza răcelei și frigului, cari au neapărată nevoie de căldură. Ar fi trist ca-n astfel de momente grele și de datorie față de bravii noștri ostași, ca localurile

⁷⁴ Idem, *Țara pe care o iubesc. Memorii din exil*, cu ilustrații de Regina Elisabeta a Greciei, traducere din engleză și postfață de Maria Berza, București, Editura Humanitas, 2016, p. 6.

⁷⁵ Maria Cantacuzino Enescu, *Umbre și lumini. Amintirile unei prințese moldave*, Ediția a doua, revăzută. Traducere din limba franceză de Elena Bulai. Ediție, prefață, note, tabel cronologic și indice de C. Th. Ciobanu, Onești, Editura Aristarc, 2005, p. 309.

⁷⁶ *Ibidem*, Tabel cronologic, p. XXVI-XXVII.

de petrecere să funcționeze pentru distrarea publicului amator, iar noi să fim siliți a închide spitalul din cauza lipsei de combustibil”⁷⁷.

În 11 martie 1918 semnătura Mariei Cantacuzino se regăsește pe altă cerere păstrată la Arhivele Naționale, Direcția Județeană Iași, prin care era adresată rugămintea către Primarul Orașului Iași spre a dispune de urgență trimiterea a „șase căruțe pentru a ridica gunoiul din curtea spitalului, fiind astfel un focar de infecție, dăunător bolnavilor și vecinilor”⁷⁸.

Alt centru ce a beneficiat de implicarea doamnelor înaltei societăți a fost Spitalul 118 Automobil Club din București, unde au activat: Martha Bibescu, Maria Ghica, Zozo Bengescu, Florica Costache, Marioara Berindei⁷⁹. Generalul N. Tătăranu, unul dintre bolnavii internați acolo, avea să rețină din ambianța întreținută de respectivele doamne:

„Cu multă recunoștință și stimă îmi reamintesc de sufletele de elită care se găseau printre doamnele și domnișoarele de la Crucea Roșie ce ne îngrijeau! Aproape toate scrisorile din acea vreme, chiar acelea care aveau un caracter intim și personal, sunt pline de un patriotism admirabil, curat și de dorința vie de înălțare a țării, peste ruinele războiului, provocate în mare parte de greșelile noastre.

Și la Spitalul Central și la Spitalul Nr. 118 instalat la Automobil Club unde am fost, doamnele și domnișoarele de la Crucea Roșie au reușit să creeze o atmosferă înălțătoare peste mizeria noastră trupească și sufletească. Se cuvine să citez aici pe Principesele Ghica, Bibescu, Doamnele Eulalie Grecianu, Aristia Pompeiu, Băicoianu, Cerchez, Porumbaru, domnișoarele Mia Ghica, Lisette Odobescu, Maria și Lucia Dancov, Georgeta și Maria Berindeiu, Neumy Rosetti, Bengescu.

Îndeosebi gândul meu de recunoștință se îndreaptă către doamna Eulalie Grecianu, o franțuzoaică măritată cu un român, care m-a îngrijit mai mult decât o soră adevărată și căreia îi datorez dacă nu viața, cel puțin piciorul, care mi-ar fi fost amputat dacă n-ar fi protestat cu toată energia. La fel

⁷⁷ ANI, Fond Primăria Iași, Dosar 4/1917, f. 15.

⁷⁸ Ibidem, f. 97.

⁷⁹ *Martha Bibescu în timpul ocupației germane la București*, studiu de Constantin Iordan urmat de un fragment din jurnalul prințesei (15 noiembrie-17 martie 1917) în traducerea Lidiei Simion și alte documente. București, Editura Anima, 2005, în *Despre „colaboraționismul” Martei Bibescu în timpul ocupației străine a Bucureștilor (1916-1917). File dintr-un „Dosar”*, p. 16.

domnișoara Maria Berindei, în clipele de deznădejde a știut să-mi redea puterea și încrederea în mine”⁸⁰.

La rândul său, Alexandrina Cantacuzino, membră a Crucii Roșii, s-a preocupat de îngrijirea răniților din Spitalul 113, din București. Situat în Strada Principatele Unite nr. 63, Spitalul 113 a fost subvenționat de Banca Națională a României. Au fost îngrijiți acolo 3200 de ostași și 120 de ofițeri români. Alți 106 ofițeri și soldați au fost ajutați să evadeze⁸¹. Alexandrina Cantacuzino avea să continue această activitate caritabilă în perioada interbelică și în cel de Al Doilea Război Mondial, mai ales prin intermediul organizației pe care a fondat-o în anul 1918, Societatea Ortodoxă Națională a Femeilor Române⁸².

Ajunsă la Iași, Nadeja Știrbey a preluat conducerea Spitalului Brâncovenesc la 31 iulie/12 august 1917⁸³. Despre rezultatele activității din spital, mărturisea: „Lucrez mult la spital, cu ajutorul energic al Elenei, am îmbunătățit multe lucruri, mai ales hrana, care a devenit excelentă din infectă, sper să ajung perfecțiunea cu timpul, dacă Dumnezeu ne dă timp”⁸⁴.

Toate aceste doamne și multe altele au îngrijit cu devotament răniții urmând exemplul Reginei Maria și cu gândul la împlinirea marelui ideal al Unirii. Regina Maria era neobosită și deosebit de responsabilă față de poporul său: „După spitalul mare, m-am dus la unul mai mic, organizat de doctori francezi, iar de acolo m-am întors la trenul meu (...)”⁸⁵.

Misiunile militare și medicale străine în România

Pentru ajutorarea guvernului român și a populației civile a sosit la Iași **Misiunea Militară Franceză**, condusă de generalul Henri Berthelot, la 15

⁸⁰ General N. Tătăranu, *Acum un sfert de veac. Amintiri din războiu*, București, Editura Cartea Românească, 1940, p. 72.

⁸¹ *Alexandrina Cantacuzino și mișcarea feministă din anii interbelici*, vol. I, editor Anemari Monica Negru, Târgoviște, Editura Cetatea de Scaun, în *Studiu Introductiv I. Fondul Familial Cantacuzino*, p. 14.

⁸² *Ibidem*.

⁸³ Nadeja Știrbey, *op.cit.*, p. 55.

⁸⁴ *Ibidem*, p. 56.

⁸⁵ Maria Regina României, *op.cit.*, p. 318, însemnarea din tren, între Roman și Bacău, duminică, 15/28 ianuarie 1917.

octombrie 1916⁸⁶, ca urmare a unei solicitări a Marelui Cartier General român. Misiunea Militară a fost completată cu 60 de medici, în ianuarie 1917⁸⁷.

Misiunea franceză a fost compusă din aproximativ 1600 de persoane, dintre care 400 de ofițeri. Prezența acestora s-a resimțit a fi benefică nu numai în ajutorul dat pentru restructurarea armatei române din Moldova, după eșecurile militare din toamna anului 1916,⁸⁸ ci și în domeniul sanitar.

Constituirea misiunii medicale s-a făcut în urma unui apel lansat de Subsecretariatul de Stat francez al Sănătății, căruia i-au răspuns numeroși voluntari. De procedura de selectare a medicilor s-a ocupat soția ministrului român la Paris, doamna Lahovary. Colaborarea a fost stabilită printr-un acord semnat la 6 octombrie 1916. Misiunea militară sanitară a sosit în România prin Rusia, la scurt timp după cea militară propriu-zisă.

Medicii francezi au fost repartizați în cursul lui noiembrie 1916 în 10 stabilimente sanitare la Iași. Echipa comandantului medic Lavenant a efectuat în total 810 operații chirurgicale, dintre care circa 3/4 la Iași, în două etape (253 și 359), iar restul la București (62, până la venirea nemților), Brăila (103) și Galați (33).

Prezența Misiunii Sanitare Franceze, promptitudinea și dăruirea cu care a acționat s-au constituit într-un model de competență și speranță, în mijlocul unei armate românești a cărei stare de spirit era zdruncinată după șocul a câteva luni de război. Era un important exemplu uman, moral și politic, a cărui semnificație se va amplifica și evidenția în cursul lui 1917⁸⁹. Ajutorul Misiunii Militare Franceze a fost definitoriu în reorganizarea armatei, victoriile din vara anului 1917 au întors cursul istoriei în favoarea românilor.

⁸⁶ Generalul Henri Berthelot, *Memorii și Corespondență (1916-1919)*, Introducere de Glenn E. Torrey, Traducere din limba franceză de Mona Iosif, București, Editura Militară, 2012, p. 78.

⁸⁷ Leontin Stoica, *Leontin Stoica, Serviciul Sanitar al Armatei Române în perioada 1914-1919, teză de doctor în științe istorice, conducător științific, Nicolae Chicuş, Chișinău, 2012, p. 75-77.*

⁸⁸ Valeriu Florin Dobrinescu, *Misiunea Berthelot în documente militare inedite*, în „Revista Muzeului de Istorie a României”, Anul X, 1998, p. 121-125.

⁸⁹ Leontin Stoica, *op.cit.*, p. 75-77.

Și **Crucea Roșie Americană** s-a implicat în acțiuni umanitare în Moldova⁹⁰. Echipa a sosit în România, la Iași, la 4 septembrie 1917,⁹¹ iar la sfârșitul lunii februarie 1918, misiunea de Cruce Roșie Americană, împreună cu Crucea Roșie Britanică a plecat din România, fapt determinat de noul context politico-militar internațional⁹². Misiunea americană a fost compusă din 36 de persoane, dintre care 28 de medici și surori de caritate. Grupul a fost prezidat de colonelul Henry Anderson⁹³. Scopul misiunii americane în România a fost studierea diferitelor lipsuri și organizarea unor servicii speciale pentru remedierea neajunsurilor⁹⁴.

Ziarele au fost receptive la eveniment și au încercat să explice populației rațiunea pentru care România făcea parte din alianța cu S.U.A., Franța și Anglia – realizarea obiectivului național de unitate, prin aplicarea principiului naționalităților, susținut de către președintele american W. Wilson⁹⁵.

De îndată ce au sosit la Iași, membrii Crucii Roșii Americane au avut o serie de întâlniri cu oficialii români: miniștri, militari de rang înalt, Regina Maria, pentru organizarea eficientă a programului de ajutorare a României. În data de 5 septembrie 1917 membrii politici ai misiunii americane au avut întâlniri cu diferiți politicieni români, iar reprezentanții ai Misiunii sanitare au avut o întrevvedere la Ministerul de Război, cu I. Cantacuzino, directorul Sănătății Publice⁹⁶.

Regina Maria, prin relațiile speciale stabile cu trimișii Crucii Roșii Americane, a reprezentat o garanție a derulării proiectelor de ajutorare a spitalelor românești și a civililor refugiați. Mai mult decât atât, prin vocea lt. col. Henry Anderson, România a avut un apărător și în mediile politice internaționale, acesta devenind ulterior reprezentantul Crucii Roșii Americane în Balcani⁹⁷.

⁹⁰ Cristina Constantin, *Considerații privind activitatea Crucii Roșii Americane în România în timpul Primului Război Mondial – 1917-1918*, în „Gândirea Militară Românească”, serie nouă, Anul XXIV, Nr. 4/ 2013, p. 173.

⁹¹ „România”, Anul 1, Nr. 207, Iași, marți 5 septembrie 1917, p.1.

⁹² „Buletinul Societății Naționale de Cruce Roșie a României”, Nr. 37, Iași, 4 martie 1918, p. 1.

⁹³ „România”, Anul 1, Nr. 207, Iași, marți 5 septembrie 1917, p.1.

⁹⁴ „Evenimentul”, Anul XXV, Nr. 175, Iași, 5 septembrie 1917, p. 1.

⁹⁵ Ibidem, Anul XXV, Nr. 176, Iași, 6 septembrie 1917, p. 1.

⁹⁶ „România”, Anul 1, Nr. 207, Iași, marți 5 septembrie 1917, p. 2.

⁹⁷ ANR, Fond Regina Maria, dosar II 45/ 1918, f. 1.

După ocuparea capitalei României și transferul instituțional la Iași, în noiembrie 1916, refugiul în Moldova a vizat și mutarea unora dintre spitale. A fost și cazul spitalului din Buftea, îngrijit de Crucea Roșie Britanică și amplasat apoi la Roman, unde a primit și numele de „Principele Mircea”. Crucea Roșie Americană a preluat de la britanici ajutorarea respectivului spital din Roman și a realizat aici peste 20.000 de operații și tratamente⁹⁸. Bunurile nedistribuite până la momentul plecării misiunii din țară, în martie 1918, au fost repartizate unor instituții românești. Produsele au constat în alimente suficiente pentru circa 2.000 de oameni, timp de trei luni, precum și din produse sanitare și îmbrăcăminte⁹⁹.

Crucea Roșie Americană s-a bucurat de adâncă recunoștință a Crucii Roșii Române pentru sprijinul adus în funcționarea spitalelor, implicarea în ajutorarea orfanilor de război și a populației civile nevoiașe din Iași și din regiunea situată între Bacău și Tecuci¹⁰⁰.

La finalul perioadei, membrii misiunii au fost decorați cu Ordinul *Coroana României cu spade în gradul de Comandor*¹⁰¹ și cu Ordinul *Crucea Regina Maria*¹⁰² pentru activitățile umanitare desfășurate pe teritoriul României.

Crucea Roșie a României, în afara activității spitalicești, s-a preocupat de situația prizonierilor români din lagărele străine, precum și de corespondența prizonierilor cu membrii familiilor; în același timp asigura corespondența cu teritoriul românesc ocupat de dușmani¹⁰³.

În momentul mobilizării Crucea Roșie Română a pus la dispoziția autorităților militare 6.000 de paturi, în spitalele sale fixe și 1.000 de paturi în cele cinci spitale de campanie. După ocuparea Olteniei și Munteniei, Crucea Roșie administra în cele 65 de spitale, mai mult de 12.000 de paturi. În localitățile unde spitalele nu erau destul de spațioase, o parte din spitalele militare au trecut sub administrația Crucii Roșii, care a pus la dispoziție cea mai mare parte din aprovizionările ei.

⁹⁸ Cristina Constantin, *op.cit.*, p. 172.

⁹⁹ *Ibidem*, p. 173.

¹⁰⁰ „Buletinul Societății Naționale de Cruce Roșie a României”, Nr. 37, Iași, 4 martie 1918, p. 1.

¹⁰¹ *MO*, Nr. 22, 27 aprilie/ 10 mai 1918, p. 268.

¹⁰² *Ibidem*, Nr. 92, 12 august 1919, p. 5017.

¹⁰³ „Buletinul Societății Naționale de Cruce Roșie a României”, Nr. 1, Iași, 17 septembrie 1917, p. 3-5.

În teritoriul rămas liber a mărit capacitatea de îngrijire a bolnavilor, de la 2.700 de paturi, la 7.000, în 30 de spitale.

Cifra zilelor de spitalizare a bolnavilor îngrijiți prin intermediul Crucii Roșii, în decursul primului an de război, s-a ridicat la două milioane. În toate gărilor principale ale țării, unde existau filiale ale Crucii Roșii, au funcționat cantine care distribuiau ceai, țigări și alimente trupelor aflate în tranzit¹⁰⁴. Pe lângă medici, doamnele și infirmierele Crucii Roșii și-au îndeplinit misiunea, fără ezitare, în condițiile grele ale bombardamentelor, retragerii, ale iernii și epidemiei de tifos. Multe dintre infirmiere au contractat boala, câteva au murit. Unele dintre ele au fost nevoite să rămână în teritoriul ocupat, la căpătâiul răniților. Au fost cazuri când infirmiere au fost luate prizoniere în Ungaria, fiind încălcate convențiile internaționale. Sau când directoare de spitale au fost arestate și internate în mănăstiri¹⁰⁵.

Crucea Roșie și-a asumat și înlesnirea corespondenței cu teritoriul ocupat realizând că situația populației rămase sub dominație străină s-a aflat într-o poziție inferioară, din acest punct de vedere, celei a prizonierilor¹⁰⁶. Procedura admisă și cea mai sigură consta în adresarea unei cărți poștale de 10 bani, direct prin poștă la Societatea Crucea Roșie din Geneva, cu adăugarea la adresa destinatarului a numelui persoanei și localității din România ocupată. În măsura posibilului, scrierea în limba franceză sau germană putea să înlăture întârzierile provenite din traducerile pentru cenzura germană¹⁰⁷. Alte forme de întreținere a corespondenței au fost: telegramele, scrisorile și comunicările de știri¹⁰⁸. Traseul urmat de acestea era anevoios: de la poștă direct la cenzură și apoi la destinație.

Pentru asigurarea corespondenței cu teritoriile românești s-a stabilit aceeași normă care a funcționat în teritoriile ocupate ale Franței. Cărțile poștale se transmiteau de la Geneva prin Crucea Roșie germană din Frankfurt am Mein. Crucea Roșie Suedeză din Stockholm comunicase că poate face același serviciu prin intermediul Crucii Roșii de la Berlin. Prin Geneva s-a obținut astfel o corespondență numeroasă cu deosebire din Oltenia¹⁰⁹.

¹⁰⁴ *Ibidem*.

¹⁰⁵ *Ibidem*, p. 4.

¹⁰⁶ *MO*, Nr. 2, Iași, 24 septembrie 1917, p. 4.

¹⁰⁷ *Ibidem*, Nr. 3, Iași, 1 octombrie 1917, p. 9.

¹⁰⁸ *Ibidem*, Nr. 11, Iași, 12 noiembrie 1917, p. 2.

¹⁰⁹ *Ibidem*, Nr. 2, Iași, 24 septembrie 1917, p. 4.

Convențiile internaționale care stabileau modul de corespondență a prizonierilor nu luase în calcul cazul ocupării de teritorii pe timp îndelungat¹¹⁰. Pe cărțile poștale se scria pe scurt rudelor sau cunoștințelor. Veștile transmise se puteau referi la sănătate sau interese familiale, fără atingerea chestiunilor militare, economice, sanitare sau altele de ordin general¹¹¹.

După terminarea războiului

Aceste organisme caritabile sau profesionale și-au continuat munca și după încheierea războiului. Copiii au fost cei care au avut cel mai mult nevoie de ajutor. Asociația Generală a Medicilor din Țară făcea un apel în iunie 1919, prin care atrăgea atenția asupra necesității unificării eforturilor pentru realizarea protecției copiilor, a căror mortalitate a rămas foarte mare după război. Din totalul anual al deceselor, 38% erau copii până la un an, 50% până la 5 ani; din 100 de copii care se nășteau, în primul an de viață mureau între 20-30%¹¹². Apelul medicilor sublinia consecințele demografice ale războiului și în special cele referitoare la situația copiilor.

„Populația țării, rărită și mai mult prin pierderile inerente luptelor, epidemiilor, foametei, însoțitorii fatali ai războaielor, își vede situația agravată prin ridicarea excesivă a mortalității copiilor și diminuarea natalității: se nășteau mulți, mureau mulți înainte. După război au murit foarte mulți și nașterile s-au împuținat”¹¹³.

Apelul sublinia necesitatea unificării eforturilor diferitelor asociații care aveau ca scop protecția copiilor într-o asociație puternică, numită Societatea pentru Protecțiunea Copiilor. Asociațiile la care s-a făcut referire erau: Leagănul Sfânta Ecaterina, Materna, azilul Ghiță și Elena Cantacuzino, Societatea Râul Doamnei, Acoperământul Maicii Domnului, Institutul Gregorian din Iași, Alinarea din Galați, Scufița, Tibișoiul, grădinițele de copii ale Societății Ortodoxe, orfelinele pentru orfanii de război. Apelul a fost transmis, de asemenea, către: Crucea Roșie, Societatea ortodoxă a femeilor române, Societatea pentru profilaxia tuberculozei, Eforia Spitalelor, Așezămintele

¹¹⁰ Ibidem, p. 1.

¹¹¹ Ibidem, p. 3.

¹¹² „Victoria”, Anul I, Nr. 2, iunie 1919, p. 1.

¹¹³ Ibidem.

Brâncovenești și Sfântul Spiridon din Iași. Chemarea a fost extinsă și către orașe și comune, către învățători, profesori, preoți, industriași, proprietari și medici din toate provinciile românești, din Vechiul Regat, din Ardeal, Banat, Bucovina și Basarabia, astfel încât la Congresul Asociației Generale a Medicilor să fie centralizate datele și să fie alcătuit planul generalizat pentru toată țara¹¹⁴.

Doctorul Ion Cantacuzino a înființat în anul 1921 Institutul de Seruri și Vaccinuri, care-i va purta și numele¹¹⁵. După război va susține campaniile de vaccinare preventivă a populației, cu rezultate remarcabile. Ca exemplu, din anul 1929, a obținut rezultate statistice foarte bune într-un experiment de vaccinare extinsă împotriva tuberculozei. La sfârșitul anului 1930, numărul total de persoane vaccinate a depășit 70.000, cel de revaccinare a fost de 17.640. În unele localități din România proporția persoanelor vaccinate atingea și depășea chiar 90% din numărul nașterilor, ceea ce a dus la reducerea considerabilă a mortalității generale la subiecții vaccinați comparativ cu subiecții nevaccinați¹¹⁶.

Concluzii

În special pentru populația civilă lovită de bolile războiului, Regina Maria și doctorul Ion Cantacuzino au fost personalitățile care au însuflețit speranțele legate de îmbunătățirea stării de sănătate.

Profesorul Ioan Cantacuzino în articolul *L'épidémie de typhus exanthématique en Roumanie pendant la dernière guerre*, publicat la Paris, în martie 1920, în „Bulletin de la Société de Pathologie Exotique” în perioada când, ca delegat al României, pregătea semnarea Tratatului de Pace de la Trianon, contura tabloul dezastruoasei epidemii din perioada Primului Război Mondial. Înainte de anul 1916, tifosul exantematic a fost aproape necunoscut în România. Cel mai probabil „boala a fost adusă de trupele ruse care au traversat Dobrogea și de către spioni bulgari”, după cum a susținut medicul Ion Cantacuzino. În momentul retragerii armatei române maladia a fost extinsă, fapt la care a contribuit un cumul de factori: frigul iernii 1916-1917, învălmășeala

¹¹⁴ *Ibidem*, p. 4.

¹¹⁵ „La Croix”, 4 avril 1934, 55 année, nr. 15681, p. 3, *Le Docteur Jean Cantacuzène «Ambassadeur permanent de la science et de la conscience française en Roumanie»*.

¹¹⁶ „La Pédiatrie pratique: journal de clinique et de thérapeutique infantiles”, rédacteur en chef Dr E. Ausset, Nr. 782, Année 30, Lille, 5 novembre 1932, p. 287, apud <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k5542054g/f15.item>, accesat la data de 15 decembrie 2017.

produsă în localitățile din Moldova prin afluxul trupelor extenuate și exodul populației civile, îmbrăcăminte sumară a soldaților, lipsa hainelor de schimb, a lenjeriei, spațiul restrâns de locuire al țăranilor, mizeria, imposibilitatea izolării bolnavilor contaminați, lipsa asistenței medicale pentru populația civilă, mobilizarea aproape completă a medicilor, imposibilitatea aprovizionării cu alimente și furaje, într-o țară altădată bogată, dar secătuită de trupele rusești¹¹⁷.

Epidemia de tifos a amplificat într-un mod nefericit numărul victimelor de război, atât din rândurile populației civile, cât și ale militarilor.

În volumul imens de muncă din spitalele civile sau militare doamnele din înalta societate s-au impicat cu dăruire, urmând exemplul Reginei Maria.

Misiunile militare franceză, americană și engleză prin diviziile lor medicale au ajutat populația atât de greu încercată.

Eforturile de reorganizare militară, realizate cu sprijinul Misiunii Militare Franceze au readus speranța de îndeplinire a Unirii provinciilor românești, odată cu victoriile de la Marăști, Mărășești și Oituz din vara anului 1917. Contextul internațional a favorizat, de asemenea, actul Marii Uniri de la 1 Decembrie 1918.

¹¹⁷ J. Cantacuzène, *L'épidémie de typhus exanthématique en Roumanie pendant la dernière guerre*, în „Bulletin de la Société de pathologie exotique”, 14 april 1920, tome 13, p. 269-272.

Fig.1 – Regele și Regina României în fața unui spital de campanie,
Serviciul Fotografic al Armatei Române, apud <https://www.iwm.org.uk/>

Fig. 2 – Regele Ferdinand stând de vorbă cu un rănit, *Serviciul Fotografic al Armatei Române*,
apud <https://www.iwm.org.uk/>

Fig. 3 – Regina Maria a României îngrijind răniții,
Serviciul Fotografic al Armatei Române, apud <https://www.iwm.org.uk/>

Fig. 4 – Ion Cantacuzino, Carte de Identitate – Societatea Națională de Crucea Roșie, *Biblioteca Academiei Române.*

Fig. 1 – Victor Babeș, *Biblioteca Academiei Române*.

Delia BĂLĂICAN,
Biblioteca Academiei Române
delia.balaican1@gmail.com